

ALI TƏHSİL, MƏZUN VƏ ƏMƏK BAZARI

Əsfəvan Abdullayev,
professor, Təhsil Nazirliyi Hüquqi Ekspertiza və
Liseziyalasdırma Şöbəsinin baş məsləhətçisi, iki dəfə
(1998, 2005)
ABŞ-in Senator Fulbright programının mükafatçısı

Qloballaşan dünyada ölkələr arasında rəqabətin gündən-günə daha da güclənməsi, sürətli texnoloji irəliliyət natiçəsində ixtisas profililərinin tez-tez dəyişməsi təhsilin keyfiyyətinə tələbi daha da artırmışdır. Bu da qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında təhsilin pillələri və səviyyələri üzrə keyfiyyət standartları və göstəricilərinin hazırlanması, təhsilin keyfiyyətinin təminatı üzrə yeni sistemin yaradılması zərurətini gündəmə götirmiştir.

Son illərdə təhsilsə dair qəbul olunmuş bütün sənədlərdə ("Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunundan (2009-cu il) tutmuş, "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" (2013-ü il) da daxil olmaqla) təhsilin keyfiyyəti məsələsi prioritet bir məsələ kimi öz əksini tapmışdır. Məhz həmin sənədlərdə qeyd olunur ki, təhsilin keyfiyyət səviyyəsi ölkədə qəbul olunan dövlət təhsil standartları əsasında beynəlxalq və ümumavropa təhsil sisteminin prinsiplərinə uyğunlaşdırılmışdır. Eyni zamanda o da vurgulanır ki, təhsil müəssisəsində kadrlar

hazırlığının keyfiyyət səviyyəsi məzunların milli və beynəlxalq əmək bazarda rəqabət qabiliyyəti, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafında rolü ilə müəyyən edilir. Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi hər bir tarixi mərhələdə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi və mədəni inkişafla bağlı tələblərdən irəli gəlir və akkreditasiya xidməti tərəfindən müvafiq qaydada qiymətləndirilir.

Respublikamızın vahid Avropa məkanına integrasiyası bütün sahələrdə olduğu kimi ali təhsil sahəsində də inamlı davam etdirilir. Avropa İttifaqı ilə geniş, qarşılıqlı əlaqlar, 2005-ci ildən Boloniya prosesinə qoşulma və digər addımlar onu deməyə əsas verir ki, atılmış addımlar yaxın gələcəkdə öz natiçələrini verəcəkdir. Bu da çox başa düşüləndir. Qloballaşan dünyada, internet dövründə təcrid olunaraq tək yaşamaq, demək olar ki, mümkün deyil. Təcrid olunaraq yaşamaq həm təcrid olan üçün, həm də qlobal dünya üçün xeyir gatırır. Hər iki tərəf (bəlkə də, birinci tərəf daha çox) itirmiş olur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı XXI əsri "Təhsil əsri" elan etmişdir. Bu, məhz o zorurətdən irəli golub ki, yüksək intellektə malik insan kapitalının formalasmasında, davamlı inkişafə zəmin yaranan güclü iqtisadiyyatın qurulmasına ali təhsilin rolü inkareilməzdir. Bu gün dünyanın ABŞ, Çin, Almaniya, Cənubi Koreya, Yaponiya

kimi inkişaf etmiş ölkələri öz güclü iqtisadiyyatlarına görə məhz təhsilə, xüsusilə ali təhsilə böreludurlar. Inkişafın təsir göstəran amillər içərisində təhsilin çəkisi təxminən 70 % təşkil edir. Burada ulu öndər Heydər Əliyevin "Təhsil millətin gələcəyidir!" deyimi də bir daha yerinə düşür.

Boloniya bəyannaməsinin əsas hədəllərindən biri də hər bir ali məktəbdə təhsilin keyfiyyətinin təminini və ona nəzarət mexanizminin təşkilidir. Məhz bu hədəf Vahid Avropa Ali Təhsil Məkanının yaradılmasında Azərbaycan ali məktəbləri üçün təhsilin səviyyəsi və keyfiyyətini diqqətlə nəzarətdən keçirmək üçün bir əsas olmalıdır. Bu, əlbəttə, çətin bir yol olsa da, bizdən dövlətin və Təhsil Nazirliyinin bu sahədəki stratejiyini yenidən öyrənməyi və dörə etməyi tələb edir. Bu istiqamətdə atılan addım Azərbaycan reallıqları şəraitində qərbi sosial texnologiyalarının tətbiqi ilə, onu öz möz-munu ilə doldurmaqla Azərbaycan ali təhsilinə Avropa ali təhsil məkanına tam integrasiya imkanı verəcək.

Vahid Avropa Ali Təhsil Məkanına integrasiyaya gedən yol mütləq keyfiyyətin təminin olunmasından, keyfiyyətin təminatına nəzarət mexanizminin yaradılmasından keçir. Bu gənə kimi bu sahədə mövcud təcrübələrdən səhəbət düşəndə, ilk növbədə ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa kimi ölkələrin keyfiyyətin təmin olunmasında istifadə etdikləri modellər dənəxox diqqət çəkir. Böyük Britaniyada bu sahədə tətbiq olunan model, əsasən, akademik göstəricilərin universitetdaxili qiymətləndirilməsinə əsaslanır. Fransada tətbiq olunan modeldə universitetxarici qiymətləndirme əsas kimi götürülür. ABŞ modelində isə təhsil müəssisəsinin və təhsil proqramlarının müstəqil akkreditasiyá orqanları tərəfindən qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Həq şübhəsiz ki, bu modellərlə yanashı, təhsilin keyfiyyətinin idarə olunması

sisteminin yaradılması yeni idarəetmə texnologiyalarının tətbiqini də mütləq suradə gündəmə götürir. Əsas diqqət texnoloji proses kimi keyfiyyətin idarə olunması sisteminin tətbiqinə yönəldilir, məqsəd isə universitetin əsas iş proseslərində keyfiyyətli təhsilin təmin olunmasına şərait yaranan mexanizmین yaradılmasıdır.

Keyfiyyətin ümumi idarəetilməsinin fəlsəfəsi bundan ibarətdir ki, bu yalnız effektli idarəetmə metodudur. Bu cəyin zamanda, hər seydən əvvəl, dünyagörüşü, insanlar arasında idarəetmə sistemidir, mənecəncət elmidir. Burdan da belə qənaətə gəlirik ki, keyfiyyətin təmin olunması sisteminin tətbiqi yalnız ali təhsil müəssisəsinin bütün heyətinin bu prosesi anلامasından sonra öz natiçəsini göstərəcək. Əlbəttə, bu işdə viedan amilini də heç şübhəsiz ki, yaddan çıxarmaq olmaz.

Keyfiyyətin təmin olunmasının əsasında Keyfiyyətin Ümumi İdarəsinin ardıcıl hərəkəti prinsipi dayanır. Bu, "planlaşdır-həyata keçir-öyrən-qiyətmələndir-hərəkət et-təkmilləşdir" prinsipi deməkdir. Bunları ümumiləşdirərək keyfiyyətin idarə olunmasının ümumi prinsiplərini aşağıdakı kimi müəyyən edə bilərik:

- 1) Proseslərin mənecəmenti
- 2) Cəmiyyət qarşısında cavabdehlik, məsuliyyət hissi
- 3) İstehlakçı tərəfə meyillilik
- 4) Nəticə və məqsədə doğru meyillilik
- 5) Professor-müəllim heyətinin colb edilməsi, iştirakı və motivasiyası
- 6) Korporativ əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi
- 7) Heyətin daimi təlimi, innovasiyaların tətbiqi
- 8) Qətiyyətli rəhbərlik-mənecəment

Fikrimizə, bu prinsiplər arasında prioritet olanlar "proseslərin mənecəmenti", "korporativ əməkdaşlığın inkişafı", "savadlı,

səviyyəli-komponent əməkdaşların cəlb olunması, iştirakçı və motivasiyası", "istehlakçıya meyillilik" prinsiplərini göstərmək olar. Elə isə keyfiyyətin ümumi idarəsinin əsas elementlərinə nələri aid etmək olar?

1) Bütün əməkdaşların proses cəlb olunması

2) İdarə edən – idarə olunan arasında qarşılıqlı münasibətin yaranması

3) Səlahiyyətin iyerarxiyası, yuxarıdan aşağıya, güclü bənddən zəif bəndə ardıcılıqla ötürülməsi

4) İşə görə yeni mənəvi və maddi stimulun verilməsi

5) Yeniliklərin qəbulu üçün psixoloji baryerlərin aradan qaldırılması.

Ali məktəb özü konkret olaraq öz işinə görə istor dövlət, istorse də cəmiyyət qarşısında tam məsuliyyət daşıyır. Bu korporativlik universiteti xaricdən vadar edilən sərt dağıdıcı fəaliyyətlərdən də qoruyur. Hər bir ali məktəb – texniki və ya klassik anlamda universitet keyfiyyətin ümumi idarə prinsiplərini öz spesifik şəraitlərinə və xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmalıdır.

Təhsildə keyfiyyətin idarə olunması sistemi həmişə proseslərin strukturunun qurulması və texnologiyaların yaradılması ilə birbaşa bağlı olan bir prosesdir. Bu gün bu işə cəlb olunan ali məktəblərimizdə kollektivin sosial-psixoloji mühitində dəyişiklik aparmaqla yeni sosial texnologiyaların üzə çıxmamasını gözləyə bilərik. Universitetin intellektual məhsulunun keyfiyyəti birbaşa olaraq onun buraxılması prosesində iştirak edənlərdən, universitetin bütün əməkdaşlarından asılıdır.

Bu gün ali təhsildə keyfiyyətin idarə olunması sahəsində mövcud vəziyyəti təhsil edərkən ali məktəblərimizi təhsildə keyfiyyətin təmin olunması texnologiyasının tətbiqinə görə bir neçə qrupa bölmək olar:

1) Keyfiyyət (bəzən Beynəlxalq Keyfiyyət) sertifikasiyalan ali məktəblər

2) Keyfiyyət sistemini təsdiqləməyə hazırlaşan ali məktəblər

3) Keyfiyyət sistemini yaradan, lakin onun təsdiqlənməsinə can atmayan ali məktəblər

4) Keyfiyyət sisteminin ayrı-ayrı elementlərinin tətbiqinə başlayan ali məktəblər

5) Keyfiyyət sisteminin tətbiqi prosesinə başlamaq ərəfəsində olan ali məktəblər.

Maraqlıdır ki, təsdiq edilmiş keyfiyyət sistemlərinin mövcudluğu həmişə onun ali məktəbdə, doğrudan da, fəaliyyət göstərməsinə heç də təsdiq etmir. Bundan başqa, öz keyfiyyət sistemini təsdiq etmək və ya etməmək isə ali məktəbin özü isidir.

Təhsilin keyfiyyətindən danışlıqda onu şərtləndirən dörd əsas faktoru da yaddan çıxarmamalıyıq:

1) Təhsilə qoyulan sərmayənin həmi

2) Müəllimlərin professional səris-təliliyi – komponentliliyi

3) Abiturientlərin hazırlanmış səviyyəsi
4) Təhsilin məzmunu

Bu sahədə mövəud vəziyyətə əlaqədar uzun-uzadı fikir söyləmək, təhlillər aparmaq olar. Amma bircə məsələ hamımıza gün kimi aydınır ki, cəmiyyətin mövcud intellektual və mənəvi potensialını özündə cəmləşdirən universitetlər təhsilin keyfiyyətini artırmaqla, keyfiyyəti təmin etməklə mövəud durumu dəyişdirə bilərlər. Burada keyfiyyətin idarəsi texnologiyalarından istifadə etmək çox vacibdir.

Keyfiyyətin təminatı sisteminin yaradılması istiqamətində işləyən bütün ali məktəblərin özünü də, əsasən, iki qrupa bölmək olar:

1) Keyfiyyətin təminatı işinin təşkilinə cəhd göstərən ali məktəblərdə o qədər də çox iş görülməmişdir (bəzilərində isə heç bir iş görülməmişdir). On yaxşı halda keyfiyyətin təminatı adlı mərkəz açıblar,

keyfiyyətə nəzarət edən sistemin özü isə yoxdur.

2) Keyfiyyətin təmin olunması texnologiyasını real tətbiq edən məktəblər.

Keyfiyyətin təmin sisteminin yaradılmasında mövcud olan təcrübədən çıxış edərək bəzi problemlə məqamları da nəzərə çatdırmaq isterdik:

I) Yüksək təhsil idarəcilərinin (rektor, prorektor, dekanlar) Keyfiyyətin təmin olunması sisteminin tətbiqində bugünkü reallıqları, rəqabət mühitini nəzərə almamaları

2) Bu prosesə düşüncə tərzi fərqli olan (dövrə, zamana uyğun olan) kadrları cəlb eləmək zərurəti. Bu sistemin mahiyyəti aydın dərk olunmalıdır. Başa düşülməlidir ki, bu həm məddi xərc, həm də mənəvi sərf tələb edir (Öslinda ikinci dəha çətinidir, çünki bu eyni zamanda dünyagörüşünün dəyişilməsi məsələsidir).

3) İdarəetmə üslubunun dəyişdirilməsi. Texnologiyaların tətbiqi, eyni zamanda ali məktəbin idarə üslubunun avtoritar elementlərinin texnoloji elementlərlə əvəz edilməsi deməkdir. Bir qayda olaraq, ali məktəblərdə prosesi tənzimləmək işini qabaqcıl idarəetmə texnologiyalarını mənimseyən insanlar başlayır.

4) Və əsas məqam – bu prosesi başlayanların keyfiyyət ideyasını, mahiyyətini dərk eləyənə qədər keyfiyyət sisteminin tətbiqi ilə məşğül olması məsləhət deyil. Bu, ən vacib məsələdir. Keyfiyyətin təminatı sisteminin tətbiqinin əvvəlində yaxşı ideoloji işin yoxluğu bu proseslərin ali məktəblərdə illərlə zəif effektli olmasına əsas səbəbidir.

Unutmaq olmaz ki, ali təhsil sisteminde rəqabətli mübarizəyə hazır ali məktəblərlə digərləri arasında sərhəd zaman-zaman daha aydın görünməkdədir. Bu gün ali təhsil idarəcili üçün ali təhsil problemini həll etmək sanki riyaziyyatçı üçün Ferma teoremidir – çətin, lakin hədsiz dərəcədə maraqlı bir iş! Vacib olan isə budur

ki, gərk problemin həlliə düzgün yanaşan, strategiya yaradəsan və doğrudan da işlə məşğul olasan. Burda bir məsələ də yaddan çıxmamalıdır ki, ali təhsil haqqında müasir diplom statusunun dəyəri getidikə düşür. Bu gün işə götürən təcrübəsiz ali təhsil məzununu deyil, iş təcrübəsinə malik olan mütəxəssisi böyük məmənuniyyətlə işə davət edir.

Onda bəs necə etməli? Ali təhsildə keyfiyyəti necə qaldırmalı? Hal-hazırda ali təhsil sistemi ilə (takca ali təhsil sistemi ilə yox) əmək bazarı arasında uyğunluq genişlənir. Bu, takca Azərbaycanın deyil, eləcə də Avropanın, Amerikanın, hətta Çinində problemidir. O, inkişaf etmiş təhsil sisteminin də mövcud olduğu və iqisadiyyatın strukturunun tez-tez dəyişdiyi hər yerdə yaranır. Səbəbi isə ondadır ki, əmək bazarı çox dinamik inkişaf edir, təhsilsə nisbətən dəha əvvəkdir, yeni-yeni tələblər yaranır, hətta mütəxəssis anlayışı da dəyişir. Təhsilin təbiətində isə, adətən, bir mühafizəkarlıq var. Universitetlər, məktəblər öz ənənələrini, uzun illərdən bəri formallaşmış kültürərini, standartlarını saxlamağa çalışırlar. Demək, uyğunluq çox qəçiləz olur. Sadəcə onu dramatikləşdirməyə ehtiyac yoxdur. Bu gün ali məktəb məzunlarının çoxunun öz ixtisası üzrə işləməməsi təbii tendensiyadır. Amma bu uyğunluq çox böyükdür, onda problemlər başlanır, işə götürən şikayətlər, təhsilin paralel sistemləri yaradılır – kadrların hazırlanması üçün korporativ proqramlar, hətta korporativ universitetlər yaranır, beləliklə də, diplom rəsmiyyətə çevrilir, peşəkar hazırlanımda dəha çox sosial status simvolu olur. Əsas məsələ isə təhsil sisteminin əmək bazarının dəyişən şəraitinə yaxınlaşdırmaqdır. Bəlkə də, fərdi təhsil tra-yektoriyasına keçməyin vaxtı artıq çatıbdır! Yani tələbə ilk günlərdən harada işləyəcini (hansı sahədə), nə ilə məşğul olacaqını, karyerasını necə quracaqını nəzərə

alaraq öz "təhsil trayektoriyasını" (təhsil dairəsini) müəyyənləşdirir. O, fənləri, seminarlari özü seçilir, aləağı biliyə görə özü məsuliyyət daşıyır. Bu, əlbəttə ki, ideal vəziyyətdir, buna keçmək üçün isə biz çox yol getməliyik.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən "SABAH" layihəsi ali təhsildə tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ali təhsil sistemində yeni və fərqli bir mühitin yaradılması, savadlı, baqarıqlı və hazırlıqlı tələbə yetişdirilməsi, əmək bazarının artan tələblərinə müvafiq olaraq kadrlar hazırlanığının təmin edilməsi məqsədilə yaradılmışdır. Bu layihə tələbələrə bir sıra üstünlükler, o eüməldən əlavə müavinət, pulsuz yaşayış yeri və qidalanma, tələbə mübadiləsi proqramlarında iştirak, intellektual və yaradıcı potensialın inkişafı, müasir şirkətlərdə iş təcrübəsi və əlavə təhsil kimi üstünlükləri təmin edir.

Boloniya prosesinin aşkar faydasına baxmayaraq, onun tələblərini tam qəbul etmək XX əsrin sonunda ali təhsil sisteminin əsaslandığı ənənələrin, demək olar ki, əksəriyyətdən əl çəkmək deməkdir. Amma onu da yaddan çıxarmaq lazımlı deyil ki, Boloniya prosesi qanun deyil, fəaliyyət üçün bələdçi idir. Əgər Boloniya prosesi rəsmi tələblər toplusu kimi baxsaq, belə tələbləri mexaniki olaraq tətbiq etsək, yaxşı heç nə əldə etmək mümkün olmaya eaq. Bununla belə, Boloniya prosesi kifayət qədər demokratik bir prosesdir – hər bir ali məktəb özü üçün müəyyənləşdirməlidir ki, bu prosesdə hansı miqyasda və formada iştirak edəeak. Önəmli olan isə başqa məsələdir – XXI əsr təhsili XX əsr təhsilindən köklü surətdə fərqlənəeak!

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasında

təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası". //Azərbaycan məktəbi, 2013, № 5.

2. "Təhsil Haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu.// Azərbaycan məktəbi, 2002, № 6.

3. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı". //Azərbaycan, 2015, 20 yanvar.

4. Cabbarov M. Təhsil dövlət siyasetinin prioritətləri sırasında ilk yerdən birini tutur. // "Azərbaycan" qəzeti, 2015, 1 mart.

5. Тайхлер У. Многообразие и диверсификация высшего образования: тенденции, вызовы и варианты политики. Вопросы образования, 2015, № 1.

A.Абдуллаев

Высшее образование: выпускник и трудовой рынок

Резюме

В статье говорится о Болонской системе в области высшего образования, о влиянии его на качество образования, о подготовке высококачественных специалистов, об адаптации образовательной системы к трудовому рынку.

Также затронуты вопросы о предпринятых шагах в этой области.

A.Abdullayev

Higher education, graduates
and labour market

Summary

The article is dedicated to joining to Bologna process in higher education, its impact on the quality of education, general principles of quality management, preparation of qualified professionals, adapting education system to labour market and other issues.

MƏKTƏBDƏ İNSAN RESURSLARININ İDARƏ OLUNMASI

Almaz Əsgərova,

Bakı şəhəri, 220 nömrəli tam ota məktəbin direktoru,
əməkdar müəllim

Açar sözlər: resurs, idarə, təhsilverən, təhsilat.

Ключевые слова: ресурс, управление, преподавитель, учящийся.

Key words: resources, managing, teacher, student.

Ölkəmizdə təhsil islahatlarının həyata keçirilməsi gedişində kadr və intellektual potensialın, məktəb sistemində daxil olan insan resurslarının möhkəmləndirilməsi prioritet sahələrdən biri kimi çıxış edir. Ona görə də bu sahə həmişə diqqət mərkəzində saxlanılır. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı"nda ümumtəhsil müəssisələri müəllimlərinin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması üçün yeni metodların hazırlanması və tətbiqinin, bütün təhsil pillələri üçün innovativ təlim metodologiyasının və müvafiq texnologiyaların tətbiqi məqsədi ilə tədbirlərin görüləməsi də insan resurslarının idarə olunması ilə əlaqələndirilir. Deməli, təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəldilməsini təmin edən yeni sistem – mexanizm də bu məqsədi güdür.

Qlobal vəzifələrin reallaşması yolları idarəetmənin düzgün, şəffaf, səmərəli qurulması, insan resurslarının idarə olunmasının effektivliyini zəruri edir. İnsan kapitalı öz dəyərini nəinki saxlamalı, hətta qat-qat artırmalıdır.

Tədris müəssisəsində insan resurslarının idarə olunması, hər şeydən əvvəl, məktəbdə müəllimlərin ixтиisası üzrə yerləşdirilməsi, kadrların peşəkarlığının artırmalıdır.

Tədris müəssisəsində insan resurslarının idarə olunması, hər şeydən əvvəl, məktəbdə müəllimlərin ixтиisası üzrə yerləşdirilməsi, sifarişlərin dürüstləşdirilməsi, onlar üçün vaxtında sifariş verilməsi məktəb rəhbərlerinin üzərinə düşür. Onun eavabdehliyi yerində qalır.

Məktəbdəki insan resursları ilə də müntəzəm olaraq məktəbin rəhbərləri məs-